

Małgorzata Ułanek, KONCEPCJA MIŁOŚCI W PROZIE BORYSA PASTERNAKA – W KRĘGU ANTROPOLOGII PISARZA, Lublin: „Wydawnictwo UMCS”, 2015, ss. 242.

Sięganie po twórczość pisarzy znanych szerokiemu kręgowi czytelników i często branych na warsztat badawczy przez filologów wymaga dużej odwagi i erudycji. Trudno bowiem w takim przypadku znaleźć sobie niszę dla własnych eksploracji interpretacyjnych oraz nie wyważać otwartych już w naukowym opisie drzwi. Do autorów, których pisarstwo niejednokrotnie poddawane już było dogłębnej analizie z pewnością należy Borys Pasternak. Swój znaczny wkład w badaniach nad jego twórczością mają również polscy literaturoznawcy. Wystarczy wspomnieć chociażby o monografiach Zygmunta Zbyrowskiego i Anny Majmieskułow¹. Tym bardziej już na samym początku należy się uznanie dla Małgorzaty Ułanek, która podjęła próbę ponownego odczytania wybranych tekstów rosyjskiego noblisty i skonstruowania na ich podstawie swoistej koncepcji miłości pisarza. Dodajmy, iż Autorka recenzowanej monografii stawia swoje pierwsze poważne kroki na niwie polskiej rusycystyki. Książka *Koncepcja miłości w prozie Borysa Pasternaka – w kręgu antropologii pisarza* powstała na kanwie rozprawy doktorskiej.

Omawiana publikacja składa się ze *Wstępu*, trzech rozdziałów (każdy z kilku podrozdziałów), *Zakończenia* i *Bibliografii*. Praca pozbawiona jest indeksu nazwisk, jednak biorąc pod uwagę fakt, że jest ona poświęcona w całości twórczości jednego pisarza, brak ten nie utrudnia korzystania z niej. Przedmiotem analizy i interpretacji Autorka uczyniła przede wszystkim powieści i opowiadania Pasternaka pochodzące z tzw. wczesnego okresu jego twórczości: *Linia Apellesa* (1915), *Listy z Tuły* (1918), *Niemówność* (1918), *Dzieciństwo Luwers* (1918), *Drogi napowietrzne* (1924), *Opowieść* (1929). Nie jest to wybór przypadkowy, jak bowiem stwierdza Autorka, na podstawie przeprowadzonego przeglądu stanu badań, literaturoznawcy dotychczas poświęcali stosunkowo niewiele uwagi wczesnej prozie Pasternaka i tym samym „w dalszym ciągu otwiera ona szerokie pole możliwości badawczych” (s. 23). W kręgu zainteresowania Ułanek znalazła się również powieść *Doktor Żywago* (1945–1955). Temat rozprawy (koncepcja miłości) zdeterminował skorzystanie także z tekstów teoretycznych Pasternaka o charakterze autobiograficznym: *List żelazny* (1930) i *Szkic autobiograficzny* (1957).

We *Wstępie* Autorka monografii konstatuje: „Celem niniejszej książki jest analiza prozatorskich dzieł pisarza i próba ukazania Pasternakowskiego myślenia o erosie/miłości w nawiązaniu do jego wypowiedzi o charakterze teoretycznym” (s. 28). Zasygnalizowane w ten sposób założenia badawcze pociągnęły za sobą dobór metodo-

---

¹ A. Majmieskułow, „*Peredelkino*” Borysa Pasternaka: analiza cyklu, Bydgoszcz 1994; Z. Zbyrowski, *Borys Pasternak: życie i twórczość*, Bydgoszcz 1996.

logii badań – hermeneutyki filozoficznej, która zakłada „interpretację tekstu opartą na związkach z kontekstem kulturowym i historycznym” (s. 30).

Rozdział I omawianej książki – *Miłość i metafora* – składa się z trzech podrozdziałów i ma charakter teoretyczny. Autorka wychodząc z założenia, że metafora odgrywa wiodącą rolę w deszyfracji świata wewnętrznego bohaterów literackich i służy wyrażeniu ekspresji miłości, przedstawiła doniosłość tego pojęcia w odczytywaniu twórczości Pasternaka oraz literatury w ogóle. Poczynając od przeglądu rozumienia metafory w literaturoznawstwie i filozofii (m.in. Nietzsche, Derrida, Ricoeur), Ułanek stopniowo przechodzi ku właściwościom metaforycznej konceptualizacji świata Pasternaka. Szczególne znaczenie w przypadku pisarza przypisuje się metaforyce związanej z czterema żywiołami kosmicznymi. Zamykając i niejako uzasadniając swe teoretyczne rozważania, Autorka konstatuje: „wskazane metafory służą deskrypcji stanów emocjonalnych protagonistów opowiadań i powieści [Pasternaka – P.W.], a także wyrażeniu istoty miłości” (s. 58).

W rozdziale II, pt. *Oblicza miłości we wczesnej prozie pisarza*, Autorka przechodzi do analizy poszczególnych utworów prozatorskich Pasternaka. Wspólnym mianownikiem wszystkich sześciu podrozdziałów jest oczywiście miłość i jej różnorakie ujęcia literackie. I tak w pierwszej kolejności Ułanek interpretuje opowiadanie *Linia Apellesa* w kontekście dwóch pojęć – erosa i erotyki oraz próbuje wskazać za pomocą jakich środków artystycznych Pasternak opisuje zmysłowo-erotyczne zbliżenia kreowanych przez siebie bohaterów. Zdaniem Autorki, to pocałunek jest w prozie Pasternaka najbardziej reprezentatywnym przykładem „deskrypcji gestu cielesnej bliskości” (s. 59). Namiętność w rozumieniu rosyjskiego noblisty jest tym, co umacnia uczucie między dwojgiem ludzi. Daleko jednak Pasternakowi do afirmacji fizjologicznego aspektu erotyzmu. Pisarz, jak przekonuje Autorka, pochwała zmysłowy wymiar miłości.

Interpretując opowiadanie *Listy z Tuty*, Ułanek motyw miłości łączy z samotnością. Pasternak nawiązuje do filozofii Platona i miłość traktuje jako impuls twórczy. Dwaj protagoniści utworu – poeta i aktor – w wyniku rozłąki z ukochaną rzucają się w wir pracy. To cierpienie powodowane tęsknotą staje się dla nich bodźcem do pisania listów i wierszy oraz grania na wymyślonej scenie. Natomiast w opowiadaniu *Niemówność* Autorka dostrzega związek motywu miłości z kategorią wyboru i punktem wyjścia dla prowadzonych przez siebie rozważań czyni motyw drogi, rozumiany w *Niemówności* dosłownie i metaforycznie – jako wewnętrzna metamorfoza bohaterów. Ułanek trafnie konstatuje: „wybór w opowiadaniu Pasternaka okazuje się istotnym elementem kształtowania ludzkiej osoby, decyzją stawiającą człowieka między istnieniem a wegetacją” (s. 82).

Spośród wszystkich interpretacji przeprowadzonych przez Autorkę w II rozdziale najbardziej interesującą wydaje się ta dotycząca powieści *Dzieciństwo Luvers*. Ułanek proponuje bowiem rozpatrzenie tego utworu jako powieść inicjacyjną, posiłkując

się definicją Jerzego Illga, wedle którego powieść inicjacyjna oparta jest na „schemacie wtajemniczenia, przedstawiającego proces duchowego formowania bohatera” (s. 83). Wyszczególniając w *Dzieciństwie Luvers* kolejne cechy charakterystyczne dla powieści inicjacyjnej, Autorka stwierdza, że duchowe dojrzewanie (inicjacja) głównej bohaterki utworu – Żeni Luvers – wiąże się z przekraczaniem różnego rodzaju granic, a cały proces inicjacji można opisać przy pomocy paradygmatu aksjologicznego: „ja – Inny” (s. 93).

Rozpatrując zagadnienie miłości w utworze *Drogi napowietrzne*, Autorka zwraca się ku problemowi etyki. Jak wynika, z przeprowadzonej przez nią analizy, w *Drogach napowietrznych* Pasternak ukazał swoje zafascynowanie chrześcijańskim pojmowaniem miłości i etyki. Związek między erosem w ujęciu platońskim i agape, czyli miłością chrześcijańską, swoje odzwierciedlenie znalazło również w *Opowieści*. Miłość miłosierna oraz postać kobiety-prostytutki nasuwa oczywiste skojarzenia ze *Zbrodnią i Karą* Dostojewskiego. *Opowieść* i ukazana w niej miłość w duchu chrześcijańskim, a także niektóre elementy fabuły tego utworu, jak przekonuje Autorka, znalazły swoją kontynuację w powieści *Doktor Żywago*.

Najstynniejsza powieść Pasternaka stała się przedmiotem analizy w III rozdziale omawianej monografii – *Doktor jako figura sensu. Wieczna kobiecość i androgyniczny wymiar miłości w powieści Doktor Żywago (w ujęciu kontekstualnym)*. Wydawałoby się, że *Doktor Żywago* został już przeanalizowany na wszelkie możliwe sposoby i kolejne sięganie po tę powieść nie może przynieść już nowych konstatacji. Lektura książki Ułanek dowodzi jednak, że jest to błędne założenie. Autorka zaczyna od aksjologicznego aspektu powieści i przekonująco stwierdza, że „koncept miłość w analizowanym utworze nie oznacza jedynie uczucia, jest czymś więcej, staje się pojęciem ontologicznym – związanym ze sferą bytu i egzystencją osoby, która realizuje się w relacji z Innym” (s. 113). Wychodząc z takiego założenia, autorka pracy podejmuje się próby charakterystyki figury powieściowego doktora – Jurija Żywago. Charakterystyki tej dokonuje porównując go do innych słynnych literackich obrazów lekarzy: Astrowa (*Wujaszek Wania* Antona Czechowa), Bernarda Rieux (*Dżuma* Alberta Camusa) i bezimiennego doktora wykreowanego przez Gabriela Garcię Marqueza w powieści *Szarańcza*. Nie ma wątpliwości, że Pasternak cenił, a co za tym idzie inspirował się twórczością Czechowa i Camusa, co też autorka w toku analizy udowadnia. Inaczej rzecz przedstawia się w przypadku Marqueza. Tutaj nie możemy mówić o znajomości twórczości kolumbijskiego pisarza, jednak, jak przyznaje Ułanek, takie zestawienie ma na celu poszerzenie kontekstu badań oraz perspektywy kulturowej. Trzeba przyznać, że uwagi poczynione w tej części pracy wnoszą nutę świeżości w badania nad spuścizną twórczą Pasternaka.

Ostatnia część III rozdziału poświęcona została rozważaniom nad kreacjami kobiet w *Doktorze Żywago*. Autorka zgadza się z wieloma badaczami co do tego, że na obraz głównej bohaterki powieści – Larysy Fiodorowny Guichard – złożyły się oso-

biste doświadczenia Pasternaka oraz przeczytane lektury. Dlatego też wśród prototypów protagonistki omawianej powieści Małgorzata Ułanek wymienia Olgę Iwińską, Zinaidę Pasternak, Marinę Cwietajewą, Sonię i Dunię (*Zbrodnia i Kara*), Anasztazję Filippowną (*Idiota*) oraz dwie słynne Małgorzaty (*Mistrz i Małgorzata*, *Faust*). Autorka wskazuje na to, iż Pasternak zafascynowany rosyjską filozofią Srebrnego Wieku (Władimir Sołowjow, Siergiej Bułgakow, Paweł Florenski) i kultem Wiecznej Kobiecości zrywa z typem kobiety kreowanym w ówczesnej mu literaturze i powraca do wzorców z początku stulecia, kiedy kultywowano kobietę delikatną i zmysłową.

Na zakończenie należałoby jeszcze docenić język rozprawy. Autorka referuje wnioski swoich badań w sposób logiczny i klarowny, nie sili się, jak to często bywa, na zbytne „unaukowienie” swojego dyskursu, dzięki czemu praca jest przystępna nie tylko dla wąskiej grupy specjalistów. Podsumowując, otrzymaliśmy od Małgorzaty Ułanek monografię cenną poznawczo, dojrzałą metodologicznie i niezwykle interesującą, wnoszącą wiele nowych konstatacji do badań nad twórczością Borysa Pasternaka.

Patryk Witczak

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego